

Op Pad met ...

Kien van Hövell op landgoed Grootstal

Transitie naar meervoudige waardencreatie

Kien van Hövell

Ambtelijke loopbaan: architectuurhistorica, beleidsadviseur cultuurhistorie, strategisch adviseur Stadsontwikkeling

Zelfstandig transitiecoach en landgoedbeheerder

(Mede-)initiatiefnemer Green Deal Het Landgoedbedrijf en Soil4U

Lid Ethische Commissie CRV

Ambassadeur voor Initiatief Bewust Bodemgebruik

Kien en Max van Hövell zijn de derde generatie op het familielandgoed Grootstal aan de rand van Nijmegen. Samen met een aantal ondernemers realiseren zij op het landgoed een innovatief voedsellandschap met meervoudige waarden. “Het is niet vanzelfsprekend om in deze transitietijd te innoveren in een systeem dat zo sectoraal is georganiseerd”, vindt Kien van Hövell, “daar zullen we echt samen en met veel intelligentie aan moeten werken.”

Hoe is de toestand van de bodem hier?

“Het is hopeloze zandgrond. Grootstal of Droogstal was de eerste ontginningsboerderij hier in de late Middeleeuwen op de stuwwal. De naoorlogse landbouw was nog heel divers. De boeren hadden kleinere machines, meerdere gewassen en ruilden onderling. De degeneratie van de bodem zie je na decennia nog steeds. Vroeger liepen hier kwartels, patrijzen en fazanten rond, die zijn weg. Geen molshopen meer betekent geen wormen in de grond. Uit testresultaten blijkt dat het bodemleven is verschaald. De bodem van dit landgoed is niet meer vitaal.”

Wat is jullie plan om die bodem te verbeteren?

Van Hövell neemt ons mee naar Bodemzicht, een modelboerderij die net gestart is op een deel van het landgoed. Bodemzicht hanteert regeneratieve principes die de bodem en het ecosysteem herstellen. “Met landbouw zet je de natuur weer in zijn kracht. De kracht van de natuur omvat het hele spectrum van de biodiversiteit en de interacties tussen natuurlijke elementen: bacteriën, dieren en gewassen. Bodemzicht produceert in deze fase van opbouw eenjarige groenten en eieren, die de eerste cashflow genereren. De moestuin, opgezet in stroken met compost tussen paden met houtsnippers, heeft een grote diversiteit aan bodemverbeteraars, groenten, kruiden en bloemen. Ook de bloemen kunnen gegeten worden, die worden gele-

verd aan restaurants. In een tweede fase volgen fruit en noten. Het wordt een drielagensysteem met bomen, struiken en lage gewassen. Het regeneratieve systeem is een ‘klimaatoplosser’, door opslag van CO₂ in de organische bodem en het watervasthoudend vermogen. Regeneratief is ook het aantrekken van een veelzijdige fauna die op de reguliere akker niet meer aanwezig is.

Op de regeneratieve boerderij worden kippen gehouden, die eieren en vlees leveren. Iedere dag begrazen de kippen een klein blokje grond heel intensief. De volgende dag worden ze verplaatst naar het blokje ernaast. Door die intensieve begrazing gaat de graspol uit stress wortels ontwikkelen. Dat is het eerste stadium van organische opbouw van de bodem. Door dat betere wortelstelsel kan de plant met voldoende rust een groeispurt maken waardoor veel effectiever CO₂ wordt opgenomen. De kippen zijn daarmee de koolstofpomp van het systeem. Het is een zeer intensieve werkwijze, maar daardoor dienen de kippen een driedelig doel.

Ik heb laten doorrekenen wat de CO₂-uitstoot is van het landgoed in vergelijking tot de conventionele akker en het grasland van onze buurman. Dat is zeven keer minder. Het verschil zit in de diversiteit van de gewassen, de aanwezigheid van bomen, het niet ploegen, het beheer van het bos en het gebruik van eigen hout voor onze houtbouw.”

Een landgoed hoort toch ook een zekere schoonheid te hebben?

“Ik ben twee jaar in de leer geweest bij Wouter van Eck, de voedselbospionier. Het heeft mijn kijk op het cultuurlandschap veranderd en mij laten beseffen dat ook ruigte waardevol is. Een voedselbos ontwerp je op functie: het ene gewas ondersteunt het andere, rekening houdend met natuurlijke condities en te creëren biotopen. Ik wil hier zelf nadrukkelijk ook de esthetiek bij betrekken: we geven nu vorm aan het landschap van morgen. Dat hebben we hier in een gebiedsontwerp voor 30 ha proberen op te lossen via een casco-benadering. Mooie samenhangende lanen met eiken, lindes en kastanjes vormen de structuur waarbinnen de agrariërs hun dynamische systeem kunnen ontwikkelen. Het ontwerp is ook gericht op de bezoeker, die inspiratie zoekt in het landschap: rust, gezondheid, kennis of creativiteit. We combineren ruimtelijke kwaliteit met economisch, ecologisch en sociaal ontwerp. Dat is de kern van het landgoedmodel: samen meer dan de som der delen. Het landgoed stuurt bovendien aan op drievoudig eigenaarschap: de verantwoordelijkheid van de bezitter (de eigenaar), de gebruiker (de boer) en de genietter (de consument of recreant). Ik zoek een vorm waarin we allemaal rentmeester zijn van hetgeen we ‘te leen’ hebben van volgende generaties. Als klant, abonneehouder of vrijwilliger ben je betrokken, en dus ‘kind aan huis’. Via gewone openstelling zouden

we met recreatie alleen zo'n interactief vliegwiel nooit kunnen maken: de stedelijke druk zou meer vertrappen dan toevoegen. Ongewild was de dassenburcht dan allang verdwenen."

Nederland heeft een enorm proces van specialisatie, schaalvergroting en intensivering doorgemaakt. Jullie staan met dit landgoed voor een landbouw die teruggaat naar combinatie, het mengen van functies, het creëren van meerwaarde. Hoe zie jij de kans van slagen in Nederland voor deze meerwaardecreatie, tegen dat proces van specialisatie in?
"Ik ben bezorgd dat niet iedereen tegelijk kan opschuiven in een tijd die grote urgenties kent. Wat ik bemoedigend vind, is dat voor een transitie geen meerderheid nodig is. Soms is maar 20% nodig. Transitie management leert je dat je de oplossing soms uit onverwachte hoek moet halen."

De landbouw maakt een enorm snelle technologische transitie door, denk aan de digitalisering en robotisering. Maar met het mestprobleem zijn we al vijftig jaar bezig en dat is nog steeds niet opgelost. De ene transitie lukt wel en de andere niet. Biologische landbouw is marginaal in Nederland. Waarom zou de transitie naar een meerwaardig landbouwbedrijf wel lukken?
"We hebben nog nooit eerder zo'n urgentie gehad met zoveel mondiale vraagstukken. Gedragsverandering is dringend nodig, maar ook onvoorspelbaar. Dat proces

kan opeens versneld raken door de transformatieve kracht van gebeurtenissen waarop we nauwelijks grip hebben, zoals COVID-19 en klimaatverandering. We hebben tweehonderd jaar onze efficiëntie gericht op massaproductie. Als je nu ziet dat negen van de 17 duurzaamheidsdoelen van de VN bodemgerelateerd zijn, dan kun je dat ook omdenken: zorg je goed voor de bodem, dan bereik je negen doelen tegelijk."

Dat zegt iedereen steeds. Nu is het moment om ... ik hoor dat al veertig jaar. Waar zit jullie kracht?

De reden dat wij in beweging zijn gekomen is heel eenvoudig: hoe laten we dit land na? Onze generatie geeft de bodem slechter door aan de volgende generatie. Als ik daar niet over nadenk ben ik een slechte rentmeester. Ik probeer met andere spelers de oplossingsruimte te vergroten zodat het niet alleen uit de landbouw moet komen, maar ook uit de interactie met de klant of de samenwerking met de landbouwuniversiteit, die uit de besparing van printkosten bijvoorbeeld bereid is bomen te financieren. Dat is mijn kleine prutswerk: het verbinden van lange en korte termijn en zoeken naar samenhang zodat iedereen erop vooruitgaat. Onze kracht ligt in dat eeuwenlang beproefde landgoedmodel. Ik heb geen enkele pretentie dat ik 'De Wereld' ga veranderen. Ik doe mijn best zover als mijn invloedssfeer reikt. Soms is dat op het podium, soms

is dat hier in de tuin. Soms in gesprekken met de overheid, soms ligt het in de opvoeding van onze zoon. Impact bereik je denk ik wel door zaken op systeemniveau te duiden, zodat ook anderen het kunnen toepassen in hun eigen situatie. Ik vind het dramatisch om te zien dat de boer zo vast is gelopen in het systeem van grootchaligheid en in de leningen die hij daarvoor heeft moeten afsluiten. Men wordt bang, boos of gefrustreerd. Boeren vrezen om hun inkomen als huisvader, of zien hoe hun levenswerk onderuit geschoffeld wordt wanneer alles opeens anders moet. Ik ontwikkel graag met de ondernemers die ik aantrek een wenkend perspectief door te laten zien dat het anders kan."

Waar zit de dynamiek in dit landgoed?

"De belangrijkste dynamiek speelt zich momenteel af in de verbinding tussen boer en burger. We kijken hier uit op een oude boomgaard uit 1917 met sterappels. Die oude bomen zijn nu aan het bezwijken. In de tussenrangen zijn we begonnen een nieuwe generatie bomen te planten. De verwachting is dat je op een landgoed oude rassen plant, maar ik wil daar kritisch naar kijken. Die oude bomen hebben hun economische functie verloren. Het plukken is nu duurder dan de appel opbrengt en dan heb ik nog niets gesnoeid. Die bomen zijn echter wel ecologisch relevant: er zitten nu hollenbroeders, zoals uilen en spechten. In plaats van de appel tegen betaling te laten plukken zet ik nu

De moestuin van boerderij Bodemzicht op landgoed Grootstal.

het hek open voor de oogstdeelnemers van Het Heerlijke Land. Die hebben dan naast een gevarieerde appeloogst ook de landschapserfaring van de boomgaard op hun fruitschaal liggen. Ze dragen in natura bij aan de vernieuwing van dat landschap. Zo komen via transparant omdenken nieuwe waarden in beeld en kun je iedere generatie opnieuw, in wederkerigheid, nieuwe functiecombinaties en waardenproposities maken.”

Tegen welke problemen loop je aan?

“Diversiteit en meervoudigheid is in een sectoraal georganiseerde wereld nog pionierswerk. In deze boomgaard worden appels geproduceerd en grazen schapen. Een dubbelfunctie is in de landbouwteeling al niet mogelijk, terwijl ik probeer aan te sturen op vijfvoudig nut. We zien het aan de regeneratieve boerderij, die omvat bodemverbetering, voedselteelt, een leercentrum, korte ketens en natuurontwikke-

ling. Vijf interacterende en dus effectieve functies. Datzelfde geldt voor de CSA Het Heerlijke Land, met ook een sociale component en de voedselboscoöperatie Arbres, die via zorg de aanleg faciliteert. Deze innoverende voorbeelden leggen de gemiste kansen bloot. Wij denken zo sectoraal, daar gaan we onze complexe vraagstukken niet mee oplossen. Wat dit landgoed onderzoekt is de interactie tussen meervoudige waarden - en daarmee het

wenkend perspectief van synergie. Meer-
voudig is voor mij daadwerkelijk het nieu-
we effectief!”

*De landbouwtelling is een heel formeel sys-
teem, maar op je boerderij kun je al die din-
gen toch gewoon doen?*

“Nee hoor. De vorige pachter was een vee-
boer. Met hem had ik afgesproken dat hij
aan bodemverbetering zou doen. Ik wilde
naar een systeem waarbij die bodem echt
herstelt. Hij had daarvoor een heel goed

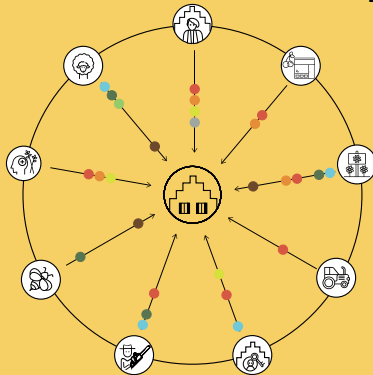
gewas, luzerne. Eiwitrijk, goed als voer.
Meerjarig, met een diepe penwortel, dus
de bodem krijgt rust en bouwt organische
stof op en het is bovendien een bloeien-
de stikstofbinder. Iedereen blij. Maar dat
mocht niet van de 80/20-regeling, waarbij
de veehouder op maximaal 20% van zijn
areaal voedergewassen mag verbouwen.
Toen is het raaigras geworden.
Het is niet vanzelfsprekend om te innove-
ren in een landbouwsysteem dat zo sec-
toraal is georganiseerd. Daar zullen we

echt samen en met veel intelligentie aan
moeten werken. Het is een wenkend per-
spectief dat je kunt bieden. Hoe? Door de
dialoog en het eigenaarschap van alle par-
tijen op te zoeken. Eigenlijk wil je laten
zien dat het anders kan en hoeveel baten
dat genereert. Dat is, denk ik echt, een in-
teressante weg voor de toekomst.”

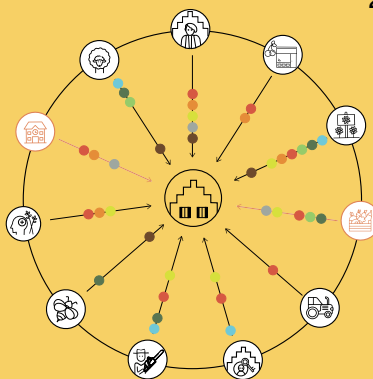
JOS DEKKER & ROB JONGMAN

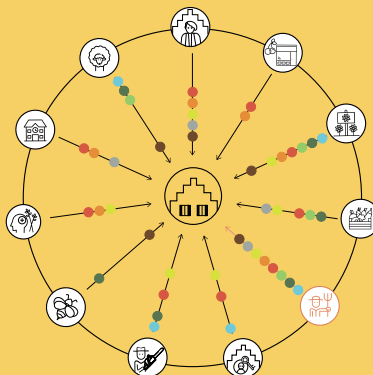
2016

2018

2020

Meervoudige waardencreatie op landgoed Grootstal

Op het landgoed Grootstal wordt een nieuw businessmodel gehanteerd dat geënt is op het landgoedmodel en gericht is op de creatie van meervoudige waarde, zoals beschreven door Jan Jonker: waarde met een veel bredere oriëntatie dan alleen monetaire winst, en op de regeneratieve principes van hulpbronnen, de samenwerking van stakeholders, en de gewenste maatschappelijke impact. De basislogica is dat er bij deze partijen een gedeelde identiteit en betrokkenheid moet bestaan en dat er sprake is van wederkerige verantwoordelijkheid.

Tot de deelnemende partijen op het landgoed behoren de eigenaar, de regeneratieve boerderij Bodemzicht, het zelfoogst-voedselbos De Heerlijke Bosgaard, de zelfoogst-moestuin Het Heerlijke Land, Bomert Beheer die het groen verzorgt, een schapenhouder, een kruidentuin, een bloemenkwekerij, een imker, de transitiewinkel en de multifunctionele gebouwen het LAB en het Paviljoen.

Bronnen
www.landgoedgrootstal.nl/

Hövell, K. van, A. van Helsdingen, J. van de Lagemaat *et al.*, 2020. Visiedocument Grootstal. Malden.

Waardendiagram landgoed Grootstal (John van Lagemaat, Wing. Bron: Van Hövell *et al.*, 2020). De iconen stellen de verschillende actoren op het landgoed voor, de bolletjes de waarden die zij bijdragen. De drie diagrammen schetsen de ontwikkeling naar meer waardencreatie.